

QLOBALLAŞMA DÖVRÜNDƏ İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ

Açar sözlər: İslam, cəmiyyət, qloballaşma, mədəniyyət, müasirlik

Key words: Muslim, society, globalization, culture, modern

Ключевые слова: Ислам, общество, глобализация, культура, современность

İctimai həyatın bütün sahələrini də əhatə edən, durmadan genişlənən və dərinləşən qloballaşma prosesi müasir dövrü səciyyələndirən başlıca meydir. Qloballaşma prosesi bir tərəfdən, dünyanın qlobal vəhdətinin dərkini, planetar şüurun yaranması və formalaşmasını, digər tərəfdən milli və dini özünüdərkini, milli-mədəni identikliyin qorunub saxlanması zərurətini doğurur.

Müasir sosiomədəni dünyanın inkişafı qloballaşma prosesinin, onun strategiyasının düzgün müəyyənləşdirilməsindən və istiqamətləndirilməsindən asılıdır. Bu yöndə həyata keçirilən elmi-nəzəri və siyasi fəaliyyətlərdən, axtarışlardan asılı olaraq müasir dünya ya demokratik cəmiyyətlərin, milli dövlətlərin, fərqli mədəniyyətlərin birliyi, harmonik vəhdəti formasında, ya da iqtisadi neokapitalizmi və siyasi neoimperializmi dirçəldə bilən qeyri-bərabər inkişaf istiqamətində hərəkət edə bilər. Birinci halda bəşəriyyətin tərəqqisi, ikinci halda tənəzzülü qaçınmazdır. Odur ki, bütün dövlətlər, millətlər və mədəniyyətlər bəşəriyyətin taraz və harmonik tərəqqisində öz məsuliyyətini dərk etməli və üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirməlidir. Mədəniyyətlərin ahəngdar inkişafının qanunlarına və prinsiplərinə uyğun və elmi cəhətdən əsaslandırılmış “dünya modeli” yaradılmalıdır. Qloballaşma prosesi qlobal, ümumdünya mədəniyyəti sistemində hər bir insanın, millətin və dövlətin yerinin, onların qarşılıqlı əlaqələrinin ahəng qanunları və prinsipləri əsasında dəqiq müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Dünya sistemi və onun dinamik inkişafı onun harmoniya prinsipləri üzrə təşkil olunmasını zəruri edir. Bu isə elmi, fəlsəfi, rəşional təhlil tələb edən, olduqca mürəkkəb, çoxölçülü və çoxsəviyyəli problemdir. Mədəniyyətlərin özünüdərkini bu mürəkkəb qlobal problemin həllində mühim və zəruri məqamdır. Mədəniyyətlərin özünüdərkini onların fərqlərilə yanaşı ümumi cəhətlərini də aşkara çıxarmağa imkan verir. Müxtəlif mədəniyyətlərdəki eyniyyət isə vahid bəşəri, qlobal mədəni sistemin modelləşdirilməsinin vazkeçilməz şərtidir.

Müxtəliflikdə eyniyyətin aşkar edilməsini Aristotel, rəşional idrakın ön yüksək forması adlandırdığı fəlsəfənin səlahiyyətinə daxil edir. Deməli, mədəniyyətin özünüdərkini fəlsəfi yanaşma tələb edir. Bu baxımdan müsəlman mədəniyyəti daxilində (xüsusilə onun klassik dövründə) sufizm, hürufizm və digər fəlsəfi məktəblərin yaranmasına qanunauyğunluq kimi baxılmalıdır.

Bir çox tədqiqatçılar əmindirlər ki, hazırkı qloballaşma və tərəqqi şəraitində rəşional idraka, elmə əsaslanmadan, din haqqında ciddi danışmaq mümkün deyil. “Bunsuz din istisnasız olaraq inanc predmetindən başqa bir şey olmur. İstəyən inanar, istəməyən inanmaz. Bu hər kəsin öz işidir. Ciddi söhbət, yalnız məntiq, elm rəşionalizm mövqeyindən mümkündür”.¹

Bu mövqedə olan tədqiqatçılar İslam mədəniyyətinin özünüdərkində zəkənin, məntiqi təfəkkürün roluna üstünlük verilməsini onunla əsaslandırırırlar ki, təfəkkür gerçək faktlara, empirik məlumatlara və məntiqi müddəalara, sübuta əsaslanır; inanc isə heç bir empirik kateqoriya ilə ölçülə bilmir və hər kəsin ruhi yaşantısından ibarət olur. Onu isə nə təkzib, nə də təsdiq etmək mümkün deyil. Bu səbəbdən, inancın zəkadan üstün olduğunu təsdiq etmək doğru deyildir.

Bununla belə biz bir çox şeyləri yoxlamadan onlara inanırıq. Əgər belə etməsək, hər şeyi yoxlamalı olsaq, onda həyat cəhənnəmə çevrilər. Amma bu bizə şübhəli görünən sübut edilməsini tələb etməyi qadağan etmir.

Din sahəsində də məsələ bu cürdür. Teologiyanın özü də təsdiq edir ki, yalnız dinin arxasında getmək insanı cəhənnəm oduna sürüklər. Belədirsə, onda inancın bütün müddəalarının mənalandırılması vacibdir. Başqa cür hansı dini və dini istiqaməti seçmək olar? Bütün bu məsələləri aydınlaşdırmadan düşünməli insan inana bilməz. Çünki Allahın özü din seçimində insana səhv etmək hüququ vermir. Bu mühüm işdə səhvədən qaçmaq üçün isə fikri dəlillərə müraciət edilməli, bu və ya digər dini müddəanın əqli təsdiqi axtarılmalıdır.

Tənqidə layiq olmayan heç bir əhkam qəbul oluna bilməz. Əks təqdirdə insan daim əhkamların köləsi olar, təfəkkürün köləliyi isə məsələlərin obyektiv qavranılmasına ciddi çətinlik yaradır. Əhkamçı təfəkkür bir

də ona görə təhlükəlidir ki, insan öz ruhunda hakim olmuş ehkamlara əks bir fikirlə qarşılaşdıqda qıcıqlanır, əsəbiləşir, bu fikri söyləmiş insanı təhqir etməkdən, ona əl qaldırmaqdan belə çəkinmir. Bu isə dözümsüzlüyün, təfəkkür mədəniyyətinin, ünsiyyətin yoxluğunun təzahürüdür. Ehkamçılıq, hətta dini terrorizmin də qaynaqlarından biridir. Ehkamçılıq, təfəkkürün donuqluğu nəticədə İslam dininin mədəni dəyərlərinin yaradıcı funksiyasının itməsinə, təsirdən düşməsinə və dinin mahiyyətinə zidd olan dağıdıcı güclərin fəallaşmasına səbəb olur. Deyilənləri günümüzdə İslam ölkələrində baş verən fəlakətlər əyani olaraq təsdiq edir. Bundan əlavə, bəzən bilərəkdən, daha çox isə bilməzlikdən islam dini qaynaqları şübhə altına salınır, təhrif edilir. Odur ki, İslam mədəniyyətinə dair qaynaqlara əsaslanaraq elmi araşdırmaların davam etdirilməsi aktuallıq kəsb edir.

Bu mövzunun aktuallığı bir də ondan irəli gəlir ki, suveren milli dövlət olaraq Azərbaycan Respublikası qloballaşma prosesində iştirak edir, dünya mədəniyyətinə inteqrasiya yolu ilə irəliləyir. Hazırda Azərbaycan dünyanın ən böyük enerji nəqli layihələrini həyata keçirən bir ölkə kimi İlham Əliyevin başçılıq etdiyi siyasi hakimiyyətin gərgin fəaliyyəti sayəsində tanınır. Azərbaycan yalnız özünün yox, həm də daxil olduğu Qafqaz və Xəzər regionu ölkələrinin dünya birliyinə inteqrasiyasında əhəmiyyətli rol oynayır. Qlobal siyasətdə Azərbaycan mühüm geosiyasi mərkəzlərdən biri sayılır. Azərbaycan Qərbə inteqrasiya yolu tutmaqla bərabər, həm də İslam aləminə daxil olan bir ölkədir. Buna görə də, Azərbaycan inteqrasiya və qloballaşmanın gedişində özünün milli, dünyəvi və dini maraqlarına uyğun strateji hədəflərini təkmilləşdirib möhkəmləndirilməsi üçün insanlarda, xüsusilə gənclərdə elmi və fəlsəfi dünyagörüşü ilə yanaşı İslam dini dəyərlərinin formalaşdırılmasında da maraqlıdır.

İslam mədəniyyəti mövzusu üzrə aparılan tədqiqatlar, fikrimizcə, bu mədəniyyətin yaranmasını şərtləndirən sosial-iqtisadi, sosial-siyasi və mənəvi-mədəni amillərə diqqət yetirməyə bilməz. Çünki müsəlman mədəniyyətinin mahiyyətini anlamaq üçün onun genezisi haqqında məlumatlı olmaq vacib şərtlərdən biridir.

İlk öncə qeyd edək ki, müsəlman mədəniyyətinə dair həm İslam teoloqları və filosofları, həm də rus və Qərb alimləri çoxsaylı tədqiqatlar aparmış, sonsuz sayda əsərlər, traktatlar və i.a. yazmışlar. Hələ intibahaqədərki xristian teoloqları Avqustin, Boetsi və Akvinalı Foma “dünya nizamı”nın teoloji mənzərəsini irəli sürdülər. Şərq intibahı dövründə əl-Kindi, Fərabî, İbn Sina, İbn Rüşd, Eynəlpəzət Abdulla Miyanəci, Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi, Siracəddin Urənəvi, əl-Qəzali, C.Rumi və digər müsəlman alimləri “ilahi nizam”, vəhdət təlimini irəli sürüb inkişaf etdirmişlər.

İslam dininə, Quran kəlamlarına Qərb alimlərinin münasibətini və onun siyasi, sosial və mənəvi səbəblərilə bağlı bir sıra məsələləri İslamın dərin bilicilərindən olan Məhəmməd Qütb özünün “Dünya Gündəmindəki İslam” kitabında təhlil edir.² Onun bu kitabında insanın doğuşdan gələn mayasının dəyişən və dəyişməz cəhətləri, İslamiyyətdə insana baxış, bəşəriyyətin tarix macərası içində dəyişilən və dəyişilməyən dəyərləri qarşısında İslamiyyətin qiyməti, günümüzdə Qərb mədəniyyətinin və İslamiyyətin gerçək vəziyyəti, bu iki qütbün insanlığın gələcəyi üçün mənası kimi aktual məsələlər təhlil edilir.

İslam mədəniyyətinin XX əsr qeyri-müsəlman tədqiqatçılarından V.V.Bartoldun, F.N.Belyavskinin, E.E.Bertelsin, S.Qəbiyevin, İ.Y.Kraçkovskinin, A.E.Krımskinin, A.Meçin, İ.M.Filiştinskinin, B.Şidvarın və başqalarının işlərinin əhəmiyyəti xüsusilə qeyd edilməlidir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etməsindən sonrakı illərdə İslamiyyətin tədqiqi xeyli genişlənmiş, monoqrafiyalar, dissertasiyalar və məqalələr yazılmış, islami dəyərlər toplusu və qaynağı olan Quran Azərbaycan türkcəsinə tərcümə edilmişdir. Aparılmış tədqiqatlar arasında A.Əlizadənin, R.N.Aslanovun, H.Babayevin, S.Xəlilovun, Ə.Güvəndiklinin və b. alimlərin işləri xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Bunlarla yanaşı, Heydər Əliyev İrsini Araşdırma Mərkəzi “Azərbaycan İslam Konfransı Təşkilatı sıralarında” adlı dörd cildə əsər nəşr edilmiş (2008), V.Məmmədəliyevin rəhbərliyi altında Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat fakültəsinin elmi Məcmuası buraxılmış (2008), AMEA Fəlsəfə, sosiologiya və Hüquq İnstitutu S.Hüseynovun redaktorluğu ilə “Müasir dövrdə dinşünaslığın və mədəniyyətin aktual problemləri” adlı topla nəşr etdirmişdir (2012).

Nəzərə alaq ki, müsəlman mədəniyyəti mürəkkəb strukturlu və dinamik bir sistemdir və onun da yaranması və formalaşmasının tarixi vardır.

Mədəniyyət problemi öyrənən tədqiqatçılar mədəniyyəti insanın yaradıcılıq aktı ilə bağlayırlar. Məsələn rus filosofu N.Berdyayevin fikrincə “Mədəniyyət və mədəni dəyərlər insanın yaradıcı aktının məhsuludur... İnsanın mədəniyyətə tövhəsi böyükdür”.³

Onda, müsəlman mədəniyyətini kim yaratmışdır? Qaynaqlar təsdiq edir ki, bu mədəniyyət “imperiyaya daxil olan xalqların maddi və mənəvi yaradıcılığın məhsulu idi”⁴ və VIII-XII əsrlərdə

müsəlman mədəniyyətinin çiçəklənməsi xəlifəliyə daxil olan xalqların sayəsində mümkün olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Айдын Али-заде. Исламская апологетика. Ответы критики Ислама. Баку: Текнур, 2007, с.228.
2. Muhammed Kutub. Dünya Gündemindeki İslam (Tekamül və İslam). Beyazit İstanbul.
3. Вердиев Н. О рабстве и свободе человека. Париж 1939, с. 105
4. Филиштинский И.М., Шидвар Б. Очерки арабо-мусульманской культуры. Москва 1976, с. 68

Islamic culture in the era of globalization

Summary

In this article, the actual issue of the self-affirmation of Islamic culture in the context of globalization and modernization of society is being studied. The positions of theologians and philosophers regarding the culture of Islam are also considered here. The article also contains information on the role of Azerbaijan in the integration of Islamic culture in the world community, the importance of modern research and the activities of public organizations and publications in the role of development and proper perception of Islamic culture.

The article also highlights the activities of the Center for Heritage Studies G.A.Aliyev and other scientific institutes in the field of studying the current problem of Islamic culture in the era of globalization of society.

Исламская культура в эпоху глобализации

Резюме

В настоящей статье исследуется актуальный в настоящее время вопрос самоутверждения Исламской культуры в условиях глобализации и модернизации общества. Здесь также рассматриваются позиции теологов и философов в отношении культуры Ислама. В статье также имеет место информация о роли Азербайджана в интеграции исламской культуры в мировое сообщество, затрагивается вопрос значимости современных исследований и деятельности общественных организаций и изданий в роли развития и правильного восприятия Исламской культуры.

В статье также освещается деятельность Центра исследований наследия Г.А.Алиева и других научных институтов в области изучения актуальной на сегодняшний день проблемы Исламской культуры в эпоху глобализации общества.

Rəyçi: dos. B.Quluzadə